

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Сенчини Наталії Геннадіївни**
«Формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей
у післядипломній освіті», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Означена педагогічна проблема, винесена в номінацію дисертаційного дослідження Наталії Геннадіївни, стала стрижнем професійного й особистісного самовдосконалення вчителя впродовж життя, яку без сумніву можна визнати своєчасною для нової ситуації розвитку освіти в Україні.

Даючи загальну оцінку роботи, варто наголосити на слушному виділенні об'єкта дослідження, адекватного меті і змісту застосованих методів наукового пошуку; чіткому відпрацюванню понятійно-категоріального апарату згідно з прийнятими вимогами; алгоритмізованості й логічності дослідницьких кроків, які підтверджують творчий прорив автора для розв'язання окресленої проблематики та інтерпретування її результатів.

З огляду на зазначене, акцентуємо увагу на адекватному визначенні змістового наповнення всього ланцюжка понять відповідно до характеру і спрямованості дослідження, продуктивний і коректний рух від постановки проблеми (формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей) до сукупності засобів її реалізації у системі післядипломної педагогічної освіти.

Вихідним ядром дослідження Наталії Геннадіївни постають результати, за яких педагогічна рефлексія вчителів гуманітарних спеціальностей найчастіше носить стихійний і фрагментарний характер, а процеси самоаналізу, саморефлексії, саморегуляції й самоконтролю є частіше епізодичними, ніж системними у сенсі самооцінки і оцінки учасників навчальної взаємодії. Важливу роль у подоланні таких негативних тенденцій, за автором, відіграє післядипломна педагогічна освіта, мета якої – сформувати у вчителів здатність до педагогічної рефлексії як однієї з умов професійного успіху. Підтверджують цей факт і визначені здобувачкою суперечності, які складають проблемне поле дослідження та загострюють актуальність порушеної проблеми.

Критично-рефлексивний стиль розгляду базових понять з обраної проблеми дозволив авторці здійснити всебічний і різноплановий аналіз полісемантичних вихідних, їх інтерпретувань у детермінації з формуванням педагогічної рефлексії вчителів гуманітарних спеціальностей. Із чималої

кількості описових визначень, які розкривають зміст досліджуваного поняття в українській і зарубіжних теоріях і практиках, дисертантка обирає найістотніші, реконструює їх смисли, визначає сутнісні ознаки й характеристики інтерпретуючи як цілісність. Підтримуємо позицію авторки у визначенні ключового поняття як інтегрального особистісного утворення, як механізм професійного самовдосконалення і самоактуалізації, що виявляється у здатності вчителя займати аналітичну до своєї професійної діяльності позицію, і себе як її суб'єкта з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін. Сутнісними характеристиками правомірно визначено: процес пізнання себе як професіонала, свого внутрішнього світу, аналіз власних професійно значущих якостей і знань, самооцінка і коригування педагогічної діяльності, встановлення та підтримання міжособистісних стосунків (з учнями, колегами).

Така здатність, констатує авторка, виявляється в розвитку, сенситивним періодом якого є спеціально організована діяльність. Для будь-якого вчителя, зокрема і гуманітарного спрямування, такою організованою формою навчання є післядипломна освіта, яка дає їм можливість задовольняти освітні та професійні потреби.

Здійснений дискурс поняття «післядипломна освіта», авторка розглядає у динаміці нарощення його змісту залежно від освітніх реформ, реструктуризації повноти змісту шкільної освіти, запитаності роботодавців у висококваліфікованих спеціалістах і суспільства.

Авторка вказує на пріоритетні напрями діяльності післядипломної освіти, особливий акцент робить на реалізації концепції Нової української школи, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; зв'язку з міжнародними організаціями «Вчителі для шкіл майбутнього», «Навчання впродовж життя в умовах нової економіки», «Залучення, розвиток і збереження ефективних учителів», що вимагає від сучасного учителя саморефлексії, усвідомленості поступальних кроків, відходу від шаблонних стереотипів, адаптованості до сучасних інноваційних й інформаційно-комунікаційних технологій, здатності навчатись упродовж життя. У цьому сенсі рефлексія є тим механізмом, за якого здійснюється вихід суб'єкта на рівень критичного осмислення власних дій і прийняття рішень, які дають можливість розвиватись професійно й особистісно. Натомість, доводить авторка, розвиток педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей ще не віднайшов належного вирішення в післядипломній освіті ні на методологічному, ні на змістово-процесуальному рівнях.

Подальші кроки дослідницького пошуку здобувачки спрямовані на обґрунтування компонентно-критеріальної структури формування педагогічної

рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей. Їх вибір є цілком вмотивованим і таким, що дає можливість розкрити цей вектор у системі післядипломної освіти. Системно такий матеріал подано у першому розділі дисертації «Теоретичні засади формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті».

Обґрунтування критеріально категоріального апарату визначено у змісті другого розділу «Критеріальний підхід до формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті». За їх основу обрано: мотиваційно-ціннісний – мотивація вчителя гуманітарних спеціальностей до професійної діяльності; розвиненість загальної рефлексивності; готовність до саморозвитку; наявність професійно значущих якостей; пізнавальний – знання гуманітарних дисциплін і методик їх навчання; розуміння вчителем сутності і структури понять «рефлексія», «педагогічна рефлексія»; обізнаність із методиками діагностики та розвитку педагогічної рефлексії; операціональний – застосування вчителем гуманітарних спеціальностей типових рефлексивних операцій і дій у професійній діяльності; рефлексивних умінь професійної діяльності; володіння інноваційними педагогічними технологіями; технологіями розвитку рефлексії учнів; організаційний – наявність у вчителя гуманітарних спеціальностей умінь соціально-перцептивної рефлексії; кооперативної рефлексії; комунікативної рефлексії. Чіткість і вмотивованість визначених критеріальних параметрів і їх показників стали вихідними для обґрунтування рівневої диференціації та окреслення сутнісних характеристик, які візуалізують особливості та специфіку розвитку педагогічної рефлексії вчителя.

Для визначення рівневої диференціації авторка розробила діагностичну карту із застосуванням діагностичного інструментарію (с. 119-122). Це: тести для визначення «Мотивації професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реана); самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії (М. Фетіскін, В. Козлов, Мануйлов); рефлексивності мислення (О. Анісімов); «Готовність до саморозвитку» (Т. Ратанова, Н. Шляхта); оцінка педагогічної рефлексії (Н. Веригіна, авторська модифікація); «Імпульсивність» (А. Бізяєва, авторська модифікація); комунікативних та організаторських здібностей (В. Синявський і Б. Федоришин, авторська модифікація); рефлексії міжособистісної взаємодії (Т. Пушкар, авторська модифікація); оцінки самоконтролю у спілкуванні (М. Снайдер); методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (питальник Карпова); спостереження, оцінка та самооцінка здібностей учителя до творчої та інноваційної діяльності тощо. У їх використанні відзначаємо обізнаність автора не тільки у сфері психології, але і в здатності добирати, проводити психодіагностичні зрізи і коментувати їх у відповідності до визначеного критеріального апарату. Отримані результати дали можливість розподілити

учасників експериментального дослідження за рівнями сформованості педагогічної рефлексії та встановити статистичні відмінності у групах: задовільний рівень дослідженої якості констатовано у представників ЕК і КГ груп в діапазоні 53 %; низький і достатній рівень констатовано сукупно у 47 %, що є недостатнім для вчителів, які працюють у закладах освіти.

Виявлені автором дані стали спонукою до проведення наступного етапу роботи – обґрунтування педагогічних умов, за яких можлива активізація й педагогічна корекція андрагогом педагогічної рефлексії вчителів, зокрема і гуманітарних спеціальностей.

Педагогічними умовами формування досліджуваної якості визначено: зорієнтованість змісту післядипломної освіти на цілеспрямовану актуалізацію педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей; організацію рефлексивного освітнього середовища в системі післядипломної освіти; впровадження активних рефлексивно-діяльнісних технологій навчання у курсовий і міжкурсний періоди; забезпечення домінуючої ролі рефлексивного практикуму у формуванні педагогічної рефлексії учителів гуманітарних дисциплін. Наголосимо на чіткості і глибині представлених в описовому вигляді педагогічних умов, їх технологічне забезпечення, яке може бути використаним не тільки в теорії і практиці закладів післядипломної освіти з розвитку педагогічної рефлексії вчителів гуманітарних спеціальностей, а й широкого загалу фахівців.

Процесуальна реалізація педагогічних умов розкрита автором у третьому розділі «Експериментальне дослідження формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті». Вихідною точкою формування педагогічної рефлексії учителів відповідного профілю стала презентована автором модель. Її зміст склали три блоки – цільовий, змістово-процесуальний і критеріально-рівневий та три етапи їх забезпечення (когнітивно-мотиваційний, інтегративно-практичний, креативно-професійний). Кожний супроводжувався дидактико-методичним ресурсом: оригінальними, сучасними формами і видами роботи андрагога зі слухачами. Це: конференції, тренінги, засідання методичних об'єднань, професійні конкурси тощо; рефлексивні методи – дискусія, групова рефлексія, рефлексивний полілог, рефлексивний тренінг, рефлексивна інверсія, ігрові імітаційні методи тощо; проблемні лекції, аналіз конкретних педагогічних ситуацій із постановкою проблемних питань, диспути, круглі столи, мозковий штурм, моделювання і програвання типових і нетипових педагогічних ситуацій, рольові й ділові ігри, проектна діяльність. На особливу увагу заслуговують методи, за яких учителі формують здатність до рефлексії: рефлексивний аналіз уроку, on-line-семінари, віртуальні «круглі столи», Інтернет-форуми, мережеві проекти, Інтернет-

конференції, тематичні вебінари, рефлексивно-інноваційні семінари, тренінги, майстер-класи, тематичні консультації, професійні конкурси тощо.

На особливу увагу заслуговує розроблення й апробація авторського інтегративного спецкурсу «Рефлексивний практикум для вчителів гуманітарних спеціальностей» з відповідною програмою, який наскрізно реалізує зміст педагогічних умов та розробленої моделі. Представлені види і форми роботи створюють рефлексивне середовище, у якому відбувається розвиток індивідуальних та професійно особистісних якостей фахівця, мотивованість рефлексивної позиції відносно себе й інших учасників навчальної взаємодії, самопізнання і саморефлексії, самовдосконалення упродовж життя.

Здійснений прикінцевий зріз є підтвердженням авторського припущення щодо ефективності реалізації педагогічних умов у системі післядипломної освіти. Всі реалії проведеної експериментальної роботи пояснені, обґрунтовані, прокоментовані з опорою на визначенні теоретичні позиції щодо суб'єктивних і об'єктивних факторів, емпіричних даних, які забезпечують несуперечливий і вірогідний характер експерименту, підтвердження в узагальнених 13 таблицях та 6 рисунках, що візуалізують цілісне сприйняття змісту.

Відзначаємо й ґрунтовні додатки, представлені автором на 59 сторінках, що складає окремий допоміжний дидактико-методичний та діагностичний ресурс, який поглиблює й увиразнює уявлення про якість виконаної роботи, її нарощення в галузі професійної підготовки і перепідготовки, і може бути рекомендованим учителям та андрагогам для практичного впровадження у систему післядипломної освіти.

Таким чином, здобуті наукові результати, що виносяться на захист, є особистим досягненням здобувачки. Вони оприлюднювались на науково-практичних конференціях різного рівня в рамках України та ближнього зарубіжжя. Авторські публікації (17, зокрема й у виданні, що внесене до наукометричної бази Web of Science та Австрії) достатньою повнотою відображають основні результати дослідження.

Викладене вище дає підстави для висновку про позитивну оцінку дисертаційної роботи. Водночас, при прочитанні рукопису виникли окремі питання, які, на наш погляд, потребують окремих пояснень, обговорень, дискусій. До них відносимо:

1. Розкриваючи зміст першого розділу дисертаційного дослідження «Теоретичні засади формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті» здобувачка досить розгорнено деталізує зміст понять «рефлексія», «професійна рефлексія», «післядипломна освіта», які достатньо опрацьовані в науковому обігу, і не потребують розгорненої феноменології.

2. Висвітлюючи питання в підрозділах 1.2. «Професійна підготовка вчителів гуманітарних спеціальностей в умовах післядипломної освіти» та 1.3. «Зміст і структура педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей» доцільно було б зацентувати увагу на вчителів-предметників гуманітарного циклу, вказати на їхню специфіку (відмінні та спільні ознаки) залежно від предметного спрямування та організації їхньої педагогічної підготовки. Для прикладу: учителі української мови та літератури, зарубіжної літератури, іноземних мов, історії, правознавства, суспільствознавства та громадянської освіти (10-11 клас) можуть відвідувати спільний модуль, як-от: соціогуманітарний; натомість викладання професійного і діагностичного модулів залежать від специфіки самого предмета, видів і форм навчання слухачів.

3. Обраний для емпіричного дослідження психодіагностичний інструментарій доцільно було б проаналізувати бодай на рівні відмінностей сформованості педагогічної рефлексії залежно від віку, статі, стажу педагогічної діяльності та навчального предмету. Отримані результати доповнили б уявлення про особливості та специфіку досліджуваної якості у вчителів-предметників гуманітарних спеціальностей.

4. Доцільно було б представити більшою палітрою зіставні результати за визначеними критеріями у контрольних і експериментальних групах (таблиця 3.5, с. 230 дисертації), вказати, які з них виражені краще, а які складають проблемне поле й потребують відповідного відпрацювання. Такі дані підтвердили б актуальність дисертаційного дослідження і слугували б резервом для подальшої роботи андрагогів зі слухачами. До того ж, розроблений авторкою рефлексивний практикум включає комплекс психодидактичних технік і технологій, спрямованих на розвиток і корекцію рефлексії вчителя в умовах післядипломної освіти.

5. Пункти 2.2. «Стан сформованості педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей» та 2.3. «Обґрунтування педагогічних умов формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті» другого розділу «Критеріальний підхід до формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті» не співвідносяться із назвою розділу і не сповна розкривають його зміст.

6. Представлені авторкою висновки до розділів потребують лаконічності та структурованості, уникнення повторень із текстом дисертації.

Викладені зауваження та побажання не є концептуальними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Структура дисертації, її зміст, ідентичні змісту автореферату.

Висновок. Дисертація Н.Г. Сенчини «Формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті» є завершеною, самостійно виконаною роботою, що має теоретичне і практичне значення і заслуговує на позитивну оцінку. Рукопис дисертації і автореферат оформлені відповідно до вимог пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів № 656 від 19 серпня 2015 року), а її авторка, Наталія Геннадіївна Сенчина, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
кафедри психології та педагогіки
Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова

